

กลไกการขับเคลื่อนเครือข่ายสังคมเศรษฐกิจของชาวสวนยางพารา:
กรณีศึกษา กลุ่มยางทวิผล อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา
**Mechanism of Rubber Planters in Socio-Economic Networks:
A case study of Taveepol Rubber Group in Namom District, Songkhla**

ฐปณี รัตนถาวร และ พรชัย จิตติวสุรัตน์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหากลไกขับเคลื่อนเครือข่ายสังคมเศรษฐกิจของชาวสวนยางพารา กรณีศึกษา กลุ่มชาวสวนยางพาราทวิผล อ.นาหม่อม จ.สงขลา ซึ่งประสบความสำเร็จในการสร้างเครือข่ายเพื่อดำเนินธุรกิจรับซื้อน้ำยางสด ส่งผลต่อเนื่องให้สมาชิกมีความมั่นคงในการดำรงชีวิตมากขึ้น ผลการศึกษาช่วยให้เข้าใจถึงปัจจัยในการดำรงไว้ซึ่งความเข้มแข็งของกลุ่ม และเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้กับกลุ่มชาวสวนยางอื่นๆ ได้ตามบริบทที่แตกต่างกัน ตลอดจนสามารถเป็นฐานที่เข้มแข็งให้กับกลุ่มในระดับใหญ่ต่อไป โดยพบว่า การขับเคลื่อนเครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจของชาวสวนยางกลุ่มนี้ ประกอบด้วยกลไกสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) กลไกหลักเชิงพื้นที่ โดยเฉพาะลักษณะโครงข่ายการสัญจรที่เชื่อมโยงกันอย่างต่อเนื่องทั้งในระยะใกล้ไกลระหว่างบ้าน-สวนยาง-ที่ทำการกลุ่มยาง ช่วยให้เดินทางและขนส่งผลผลิตได้สะดวกรวดเร็ว 2) กลไกหลักทางสังคม ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจและเครือข่ายสนับสนุนต่าง ๆ ได้ช่วยยึดโยงการรวมกลุ่มของชาวสวนเหล่านี้ไว้ และ 3) กลไกเสริมจากปัจจัยภายนอก นโยบายภาครัฐราคาผลผลิตและเทคโนโลยีต่างๆ ที่ช่วยให้ชาวสวนมีความสะดวกสบายมากขึ้น

คำสำคัญ: เครือข่ายสังคมเศรษฐกิจ โครงสร้างเชิงพื้นที่ ชาวสวนยางพารา กลุ่มยางทวิผล

Abstract

This research aimed at finding the mechanism of rubber planters in socio-economic networks with a case study of Taveepol rubber group in Namom District, Songkhla. The group was successful in building business networks for purchasing fresh rubber. This gave the members more secure livelihoods. The result from the present study will build understanding about factors relating to maintaining the group's strength and can also be usefully adapted by other rubber groups from different contexts. The result can also serve as a base for larger groups in the future. It was found that the mechanism of rubber planters in socio-economic networks of Taveepol rubber group comprised of 3 aspects which were 1) the main mechanism on space, especially in the form of commuting networks which connected every area among houses, rubber fields and the rubber group headquarters. This led to faster and more convenient on product transportation 2) social mechanisms which related to socio-economic activities and network support. This helped hold the group together and 3) outside supporting mechanism from the public sector especially the product prices and technological features for more comfortable farming.

Keywords: Socio-Economic Networks Spatial Structure Rubber Planters Taveepol Rubber Group

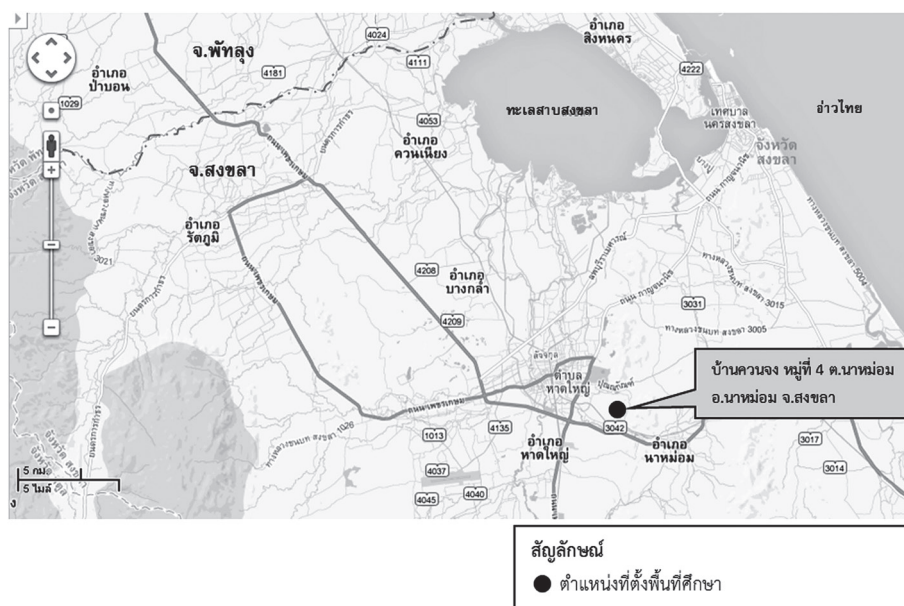
1. บทนำ

เครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจของชาวสวนยางพารา เป็นเครือข่ายปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดจากการรวมตัวกันของผู้คนเพื่อประกอบกิจกรรมเชิงธุรกิจเกี่ยวกับยางพารา โดยเฉพาะในรูปแบบการซื้อขายผลผลิตน้ำยางสดที่เรียกว่า “กลุ่มยางพารา” ของเกษตรกรที่มีอาชีพทำสวนยางพารา ซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนชนบทส่วนใหญ่ในพื้นที่ภาคใต้ เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศที่เอื้ออำนวยต่อการเจริญเติบโตของต้นยาง จะมีผลต่อปริมาณผลผลิตและคุณภาพของน้ำยาง ในอดีตที่ผ่านมามักพบว่า เครือข่ายกลุ่มยางพาราหลายกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นแล้วประสบความสำเร็จ มีความก้าวหน้าและมั่นคง ส่งผลต่อเนื่องแก่สภาพความเป็นอยู่ที่ดีของสมาชิก แต่ขณะเดียวกันยังมีเครือข่ายกลุ่มยางพาราอีกจำนวนมากที่ประสบความล้มเหลว ซึ่งเกิดจากปัญหาอุปสรรค เหตุปัจจัยหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นเกิดจากการบริหารจัดการที่ขาดประสิทธิภาพ การแบ่งปันผลประโยชน์ไม่ลงตัว กระบวนการผลิตไม่ได้มาตรฐาน ปริมาณผลผลิตอยู่ในเกณฑ์ต่ำ สมาชิกขาดความรู้ความเข้าใจในระบบกลุ่ม กลุ่มขาดสภาพคล่องทางการเงิน การขาดบรรยากาศที่ดีระหว่างสมาชิก ตลอดจนการรวมกลุ่มที่มักเกิดขึ้นเฉพาะผู้สูงอายุที่ยังคงประกอบอาชีพทำสวนยางดั้งเดิม ทำให้ขาดความหลากหลายของช่วงวัย ซึ่งส่งผลต่อการสืบทอดรับช่วงทำสวนและความก้าวหน้าของกลุ่มในอนาคต เป็นต้น (วิมล พุ่มไย, 2548)

การศึกษาถึงความสำเร็จของเครือข่ายสังคมเศรษฐกิจชาวสวนยาง จำเป็นต้องทำความเข้าใจตรรกะในการเชื่อมต่อและการจัดวางตัวของพื้นที่ (Spatial Configuration) หรือเรียกว่า “โครงสร้างเชิงพื้นที่” (Spatial Structure) ที่มักสะท้อนและสัมพันธ์กับวิถีชีวิตสังคมของผู้คนในชุมชนนั้นๆ ก่อน ตามแนวคิดของ Hillier and Hanson (1984) เรียกว่า “ตรรกะทางสังคมเชิงพื้นที่และตรรกะเชิงพื้นที่ทางสังคม” (Social Logics of Space and Spatial Logics of Society) ซึ่งหมายถึงอิทธิพลของรูปแบบทางสังคมที่ได้ส่งผลต่อการจัดระเบียบเชิงพื้นที่ของชุมชน และในทางกลับกัน รูปแบบทางสังคมก็เป็นผลผลิตจากลักษณะเชิงพื้นที่ในชุมชนด้วย ทุกชุมชนจึงมีลักษณะสัมพันธ์ภาวะ (Correlation) ระหว่างพื้นที่และสังคมเสมอ (Chapin, 1972; Rapoport, 1990) เช่นเดียวกับเครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจชาวสวนยาง มีความสัมพันธ์กับลักษณะเชิงพื้นที่ที่เกิดจากการปรับตัวของเกษตรกรให้เข้ากับสภาพภูมิศาสตร์ในแหล่งตั้งถิ่นฐานของที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินได้อย่างเหมาะสม เช่น การทำขั้นบันไดสำหรับปลูกยางในพื้นที่ลาดหรือเชิงเขา การวางแนวต้นยางไปตามทิศทางแดด-ลม เป็นต้น สังคมของชาวสวนยางในชนบททั่วไปจะมีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยกัน ภายใต้แรงเกาะเกี่ยวจากพื้นฐานระบบเครือญาติ โดยมีรูปแบบการอยู่อาศัย การดำรงชีพ การประกอบกิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรม ที่อาศัยความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะการประกอบอาชีพ ตั้งแต่ขั้นตอนการกรีดยาง วงจรและช่วงเวลาการกรีดยาง ตลอดจนการดูแลรักษาสวน ที่มีลักษณะเฉพาะตัวต่างจากการทำสวนลักษณะอื่น อันเป็นพื้นฐานทางสังคมให้ชาวสวนยางมีระบบความคิด ความเชื่อ และมีวัฒนธรรมร่วมกัน ส่งผลต่อเนื่องให้เกิดการสร้างเครือข่ายทางสังคมและเศรษฐกิจต่างๆ ขึ้นอย่างหลากหลาย โดยเฉพาะเครือข่ายการซื้อขายผลผลิตจากยางพารา เพื่อสร้างความอยู่รอดบนพื้นฐานของความเป็นปัจเจกและการผสมผสานระหว่าง การแลกเปลี่ยนที่ช่วยเพิ่มโอกาสในการต่อรองมากยิ่งขึ้น โดยประสานความสัมพันธ์ควบคู่ไปกับการสร้างค่านิยมที่ยึดครองจิตใจผู้คน เช่น ความเอื้ออาทรกัน ทั้งในพื้นที่และต่างพื้นที่ จนกลายเป็นเครือข่ายทางสังคมของชุมชนในที่สุด (นิพนธ์ ทิพย์ศรีนิมิต, 2548) ซึ่งแสดงออกบนพื้นที่และเวลา (Space and Time) ที่ชาวสวนยางมีส่วนร่วม โดยตำแหน่งที่เกิดกิจกรรมในเวลาหนึ่งจะสามารถเชื่อมโยงกับตำแหน่งของกิจกรรมอื่นในอีกเวลาหนึ่ง หรือเชื่อมโยงกับตำแหน่งพื้นที่ในช่วงเวลานั้น (Warren-Boulton, 1978)

กลไกสำคัญที่ทำหน้าที่ขับเคลื่อนเครือข่ายสังคมเศรษฐกิจของ “กลุ่มยางพารา” ที่ชาวสวนยางได้ร่วมกันก่อตั้งขึ้นจนกระทั่งประสบความสำเร็จจึงมีความน่าสนใจ โดยจำเป็นต้องศึกษาโครงสร้างเชิงพื้นที่จากองค์ประกอบทางกายภาพของกลุ่มทางสังคมนั้นๆ ก่อน ซึ่งจะเชื่อมโยงหรือชี้ให้เห็นลักษณะกิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นจริงถึงความขัดแย้งหรือเกือหนุนกัน จากนั้นจึงนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่หลากหลายกับตัวแปรอื่นๆ (Variables) ต่อไป ดังเช่นกรณีกลุ่มยางพาราในหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา จัดอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา อันเป็นบริเวณหนึ่งที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ของภาคใต้ มีลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศเอื้อต่อการทำเกษตรกรรม ผู้คนในพื้นที่ส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยเฉพาะการทำสวนยางพาราที่มีมาตั้งแต่ในอดีตนับร้อยปี นอกจากนั้น ภายในหมู่บ้านยังมีกลุ่มยางพาราที่ชาวสวนยาง

ได้ร่วมกันจัดตั้งขึ้นเพื่อซื้อขายผลผลิตถึง 3 กลุ่ม หนึ่งในจำนวนทั้งหมดคือ “กลุ่มยางพาราทวีผล” เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของชาวสวนที่นับว่าเป็นกลุ่มที่มีขนาดเล็กที่สุดของหมู่บ้านในปัจจุบัน แต่มีกิจกรรมหลักในการดำเนินกิจการซื้อขายผลผลิตน้ำยางสดและกิจกรรมอื่นๆ ภายใต้ความสัมพันธ์ของเครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจบนโครงสร้างเชิงพื้นที่อย่างชัดเจน จึงแตกต่างจากกลุ่มอื่นทั่วไปที่อาจมีเพียงการซื้อขายผลผลิตน้ำยางสด กลไกที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบได้เอื้อให้กลุ่มมีความเข้มแข็งส่งผลต่อเนื่องให้สมาชิกมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต

รูปที่ 1 ตำแหน่งที่ตั้งของกลุ่มยางพาราทวีผล ในหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา
ที่มา: google earth map 2013 ปรับปรุงโดยผู้วิจัย, 2556

ด้วยเหตุดังกล่าวจึงนำไปสู่การศึกษาในครั้งนี้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาลักษณะโครงสร้างเชิงพื้นที่ และลักษณะเครือข่ายสังคมเศรษฐกิจของชาวสวน กรณี กลุ่มยางพาราทวีผล อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา และ 2) วิเคราะห์เงื่อนไขปัจจัยที่เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเครือข่ายสังคมเศรษฐกิจบนโครงสร้างเชิงพื้นที่ของกลุ่มยางพาราทวีผล ให้ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้ เพื่อสร้างความเข้าใจและเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนรองรับการขยายตัวของกลุ่มในอนาคตได้อย่างเหมาะสม ตลอดจน สามารถนำข้อค้นพบไปประยุกต์ใช้กับกลุ่มชาวสวนยางอื่นๆ ได้ตามบริบทและสถานการณ์ที่แตกต่างกันได้

2. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษากลไกการขับเคลื่อนเครือข่ายสังคมเศรษฐกิจของกลุ่มเกษตรกรชาวสวนยางพาราทวีผล อ.นาหม่อม จ.สงขลา เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) มีกระบวนการศึกษาโดยการวิเคราะห์ลักษณะโครงสร้างเชิงพื้นที่ประกอบด้วยตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบโครงข่ายการสัญจร และรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน ร่วมกับการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจ โดยมีตัวแปรด้านวิถีชีวิตชาวสวนยาง กิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจและเครือข่ายสนับสนุน ตลอดจนประเภทและบทบาทของสมาชิกทั้งหมดในกลุ่มยางทวีผล จำนวน 48 หมายเลข ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลช่วงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2555 ถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2556 ด้วยวิธีการสำรวจพื้นที่โดยใช้แผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมปีปัจจุบัน (2556) การสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วมพร้อมจดบันทึกข้อมูลและบันทึกภาพลักษณะเชิงพื้นที่และลักษณะทางสังคมตามตัวแปรที่กำหนด ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) คณะกรรมการบริหาร

มีจำนวนทั้งสิ้น 8 ราย และ 2) สมาชิกทั่วไป จำนวน 48 ราย จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์ประมวลผลข้อมูลด้วยการเขียนบรรยายเชิงพรรณนาเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะโครงสร้างเชิงพื้นที่และลักษณะเครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.1 เทคนิคการวิเคราะห์ลักษณะโครงสร้างเชิงพื้นที่

โดยใช้แผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมปีปัจจุบัน (พ.ศ.2556) ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึกสมาชิกในกลุ่ม เกี่ยวกับตำแหน่งบ้านและตำแหน่งสวนยางของสมาชิกทั้งหมด รวมถึงรูปแบบเส้นทางที่ไปยังตำแหน่งบ้านและสวนยาง แล้วทำการสำรวจพื้นที่และบันทึกภาพประกอบกัน จากนั้นนำข้อมูลที่ได้อาตรวจสอบกับผู้ให้ข้อมูลอีกครั้ง เพื่อได้มาซึ่งข้อมูลที่ถูกต้องแม่นยำที่สุด แล้วจึงนำไปสร้างแผนที่เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบโครงข่ายการสัญจร และรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินของชาวสวนยางต่อไป

2.2 เทคนิคการวิเคราะห์ลักษณะเครือข่ายสังคมเศรษฐกิจชาวสวน

โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกบุคคล 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) คณะกรรมการบริหาร จัดเป็นบุคคลสำคัญ (Key Informants) ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาในการก่อตั้ง ดำเนินการ วางแผนงาน ตลอดจนแก้ไขปัญหาต่างๆ ของกลุ่ม ข้อมูลที่ได้จะทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงด้วยการตรวจสอบ “ข้อมูลสามเส้า” (Data Triangulation) (Denzin, 1970) เพื่อตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้อาจมีความเหมือนกันหรือไม่ ซึ่งถ้าข้อมูลพบเหมือนกัน แสดงว่าข้อมูลที่ได้มีความถูกต้อง ไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแล้วจึงทำการวิเคราะห์เชื่อมโยงตามประเด็นที่กำหนดไว้ และ 2) สมาชิกทั่วไป จัดเป็นผู้ให้ข้อมูลส่วนบุคคลเกี่ยวกับการทำสวนยาง การดำเนินชีวิตและบทบาทในการเป็นสมาชิกของกลุ่ม (ซึ่งชื่อในการเป็นสมาชิกอาจเป็นชื่อของลูกหรือหลาน แต่ผู้ให้ข้อมูลอาจเป็นพ่อแม่หรือปู่ย่าตายายที่สามารถให้ข้อมูลได้อย่างถูกต้อง) และใช้วิธีการสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วมพร้อมจดบันทึกข้อมูลและบันทึกภาพ เกี่ยวกับบรรยากาศและรายละเอียดของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเมื่อมีการรวมกลุ่ม เช่น การซื้อขายน้ำยางสด การประชุม การจัดกิจกรรมต่างๆ ทั้งในแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

3. ผลการวิจัย

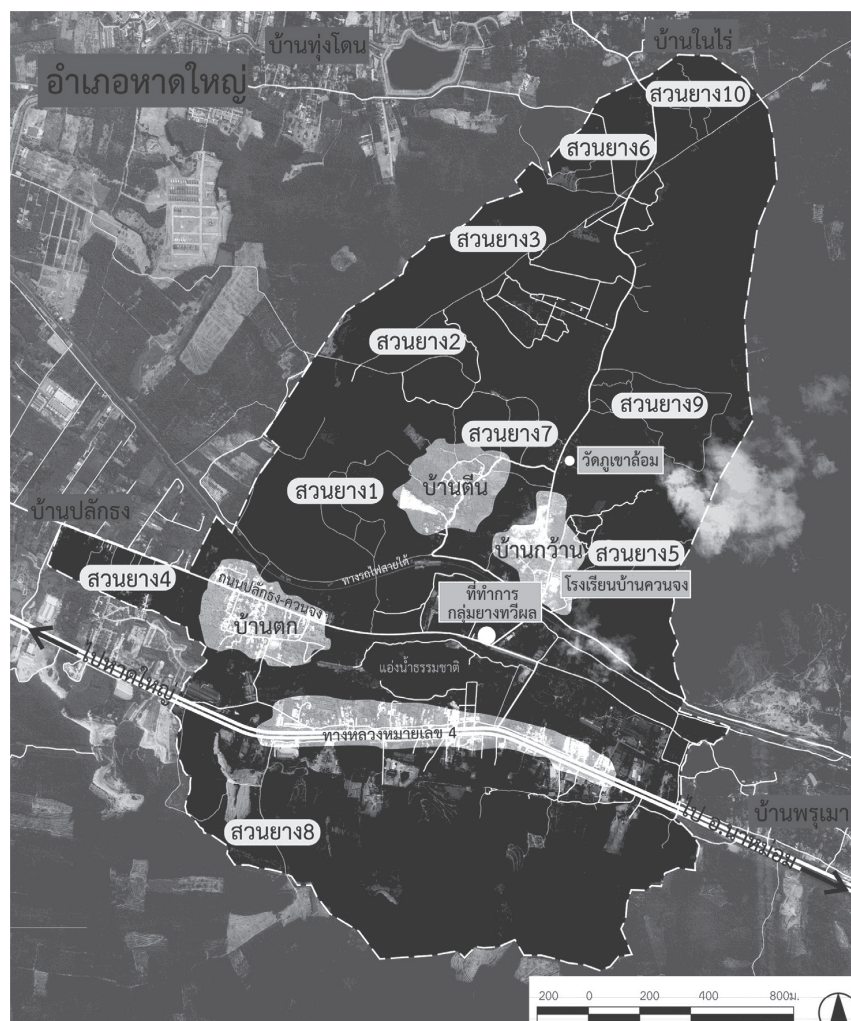
กลุ่มชาวสวนยางพาราทวิผล ตั้งอยู่ในหมู่บ้านควนจง อำเภอหนองปรือ จังหวัดสงขลา ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2543 ปัจจุบันมีสมาชิก 48 หมายเลข มีพื้นที่สวนยางที่ให้ผลผลิตประมาณ 300 ไร่ โดยเฉลี่ยประมาณ 7 ไร่ต่อ 1 หมายเลขสมาชิกอายุต้นยางโดยเฉลี่ย 14 ปี มีผลผลิตน้ำยาง 50 กิโลกรัม/วัน ร้อยละ 80 เจ้าของสวนเป็นผู้กรีดยางเอง ส่วนร้อยละ 20 ลูกจ้างเป็นผู้กรีดยาง โดยแบ่งรายได้ต่อวันในสัดส่วน 50/50 กับเจ้าของสวน พื้นที่สวนยางร้อยละ 90 เป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งมีการครอบครองที่มีระยะเวลายาวนานมากกว่า 100 ปี โดยมีประเด็นสำคัญดังนี้

3.1 ลักษณะโครงสร้างเชิงพื้นที่ของชาวสวนกลุ่มยางพาราทวิผล

สภาพทั่วไปของหมู่บ้านเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท มีขอบเขตแบ่งเขตตามการปกครอง โดยมีสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เช่น สวนยาง ถนน ลำคลอง ที่โล่ง ชุมเมืองร้าง ฯลฯ กันระหว่างหมู่บ้านอื่นๆ ซึ่งคนในพื้นที่จะทราบดี มีสวนยางที่เป็นภูเขาสูงต่ำ (ภาษาใต้เรียกว่า ควน) ล้อมรอบอาณาบริเวณหมู่บ้าน บ้านเรือนของชาวสวนยางในกลุ่มทวิผลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 98) อยู่ในหมู่บ้านควนจง สมาชิกที่เหลืออาศัยอยู่ในหมู่บ้านละแวกใกล้เคียง โดยมีแบบแผนของการตั้งบ้านเรือนเกาะกลุ่มกันตามวงศ์เครือญาติ ส่วนที่ขยับขยายครอบครัวออกไปก็จะอาศัยอยู่ใกล้ๆ บริเวณเดิมและมีบางส่วนของบ้านที่ย้ายออกไปอาศัยอยู่ที่อื่น แต่ยังคงเดินทางมากรีดยางในหมู่บ้านและนำน้ำยางสดมาจำหน่ายที่กลุ่มทวิผล ชาวสวนไม่นิยมอาศัยอยู่ในสวนยาง ย่านพักอาศัยจึงแยกออกจากพื้นที่สวนยางอย่างชัดเจน แต่มีสวนผลไม้ พืชผักสวนครัวต่างๆ อยู่ในละแวกบ้าน กลุ่มบ้านเรือนจะกระจุกและกระจายอยู่ในบริเวณใจกลางหมู่บ้าน ท้ายหมู่บ้านและตามแนวถนน ซึ่งบ้านเรือนของชาวสวนในกลุ่มทวิผลได้กระจายอยู่ใน 3 บริเวณที่ชาวบ้านเรียกว่า บ้านกวน บ้านตกและบ้านดิน โดยมีสวนยาง (หรือปายาง) ของสมาชิกกลุ่มทวิผลกระจายอยู่รอบๆ (รูปที่ 2) สามารถจำแนกได้เป็น 10 บริเวณ (รูปที่ 3)

รูปที่ 2 สภาพแวดล้อมทั่วไปภายในหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา
ที่มา : การสำรวจโดยผู้วิจัย, 2556

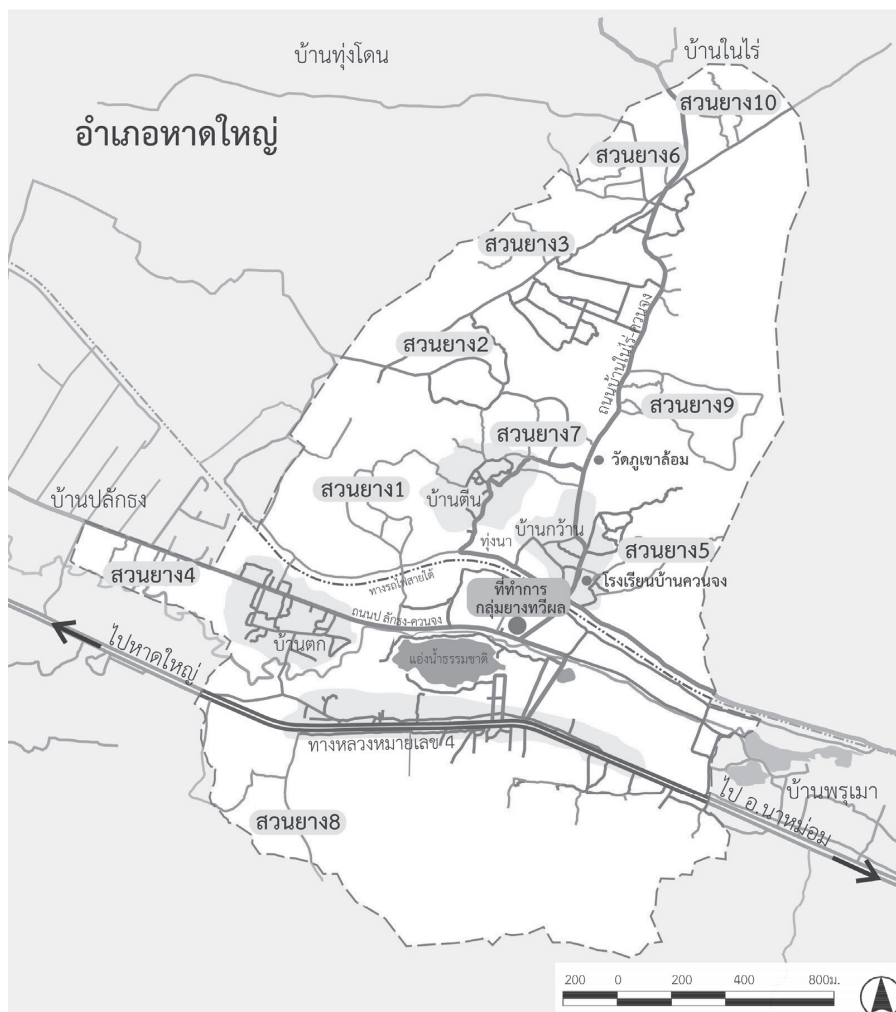

สัญลักษณ์		สัญลักษณ์ตำแหน่งสวนยาง		
●	สถานที่สำคัญภายในหมู่บ้าน	1.สวนตึกบ้าน	2.สวนบ้านดิน	3.สวนทุ่งโดน
○	ย่านชุมชนภายในหมู่บ้าน	4.สวนปลักธง	5.สวนหลังโรงเรียน	6.สวนติดสายไฟฟ้าแรงสูง
—	เส้นทางสัญจร	7.สวนข้างวัด	8.สวนติดถนนเอเชีย	9.สวนหน้าโดน
—	ลำคลอง แอ่งน้ำธรรมชาติ	10.สวนทุ่งยาง		
- - -	ขอบเขตพื้นที่ศึกษาโดยประมาณ			

รูปที่ 3 สภาพแวดล้อมธรรมชาติ การตั้งถิ่นฐานและตำแหน่งสวนยางของชาวสวนในกลุ่มยางทิวผล
ที่มา: การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยผู้วิจัย

สถานที่สำหรับรับซื้อน้ำยางสด เรียกว่า “ที่ทำการกลุ่มยาง” ตั้งอยู่บนถนนสายหลักของหมู่บ้านและอยู่ในตำแหน่งกึ่งกลางของบ้านทั้ง 3 กลุ่ม โดยได้รับความอนุเคราะห์ที่ดินจากสมาชิกให้ใช้พื้นที่บริเวณบ้านเป็นที่ตั้ง ในหมู่บ้านมีวัดกุหลาบและโรงเรียนบ้านควนจงเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน ชาวบ้านจะใช้เป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับทำกิจกรรมทางประเพณี รวมทั้งกิจกรรมของกลุ่มทิวผลในบางโอกาส แต่โดยส่วนใหญ่จะจัดขึ้น ณ ที่ทำการกลุ่มซึ่งมีบริเวณที่สามารถใช้จัดงานได้อย่างพอเหมาะ ในบริเวณอาคารที่ทำการกลุ่มที่นอกจากจะมีพื้นที่สำหรับการซื้อขายน้ำยางสดแล้ว ยังมีพื้นที่สำหรับนั่งพัก พูดคุยแจ้งข่าวสาร ความเคลื่อนไหวต่างๆ ซึ่งมีทั้งหนังสือ โทรทัศน์ให้ใช้บริการ ที่ทำการกลุ่มยางจึงเป็นพื้นที่สำคัญที่สมาชิกได้มีโอกาสมาพบปะกันทุกๆ วัน นอกจากนั้น ในบริเวณอาคารยังเกิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยมีจอมปลวกเกิดขึ้น ตั้งแต่ช่วงแรกๆ ที่มีการก่อตั้งอาคารกลุ่มขึ้น ณ ตำแหน่งปัจจุบัน ซึ่งสมาชิกเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษมาคุ้มครองปกป้องรักษาให้กิจการมีความเจริญก้าวหน้า จึงมีการกราบไหว้และจุดธูปบูชาก่อนเปิดทำการทุกวัน ส่วนรูปแบบการใช้สอยพื้นที่ในการทำสวนยางปัจจุบันมีเพียงพื้นที่สำหรับเก็บภาชนะและอุปกรณ์ที่ใช้ในการกรีดยางหลังจากจำหน่ายน้ำยางสดเป็นที่เรียบร้อยแล้ว โดยส่วนใหญ่ไม่นิยมสร้างขนา (เป็นกระท่อมขนาดเล็กที่ชาวสวนสร้างขึ้นด้วยไม้ หลังคามุงใบหรง ซึ่งเป็นวัสดุหาง่ายในท้องถิ่น) เพื่อเก็บอุปกรณ์หรือเพื่อเป็นพื้นที่สำหรับแปรรูปยางแผ่นไว้ในสวนยางหรือในบริเวณบ้านดังเช่นในอดีต นอกจากนั้น บริเวณสวนยางจะปลูกพืชอื่นๆ ในพื้นที่ร่วมด้วย ซึ่งพืชที่นิยมปลูกจำพวกไม้ป่า เช่น สัก เต็ง ตะเคียน กฤษณา ตลอดจน ไม้ผล พืชสมุนไพรและพืชสวนครัวที่ไม่ต้องดูแลมากนัก

ในชีวิตประจำวันชาวสวนเดินทางโดยใช้ยานพาหนะทั้งรถยนต์ รถจักรยานยนต์ รถจักรยาน ตลอดจนเดินเท้า แต่สำหรับการเดินทางไปกรีดยางและนำผลผลิตมาจำหน่าย ณ ที่ทำการกลุ่มจะใช้รถจักรยานยนต์ทั้งหมด เนื่องจากใช้ขนส่งได้สะดวกรวดเร็ว น้ำยางสดไม่แข็งตัวก่อนนำมาจำหน่าย และสามารถเดินทางในสภาพพื้นที่สูงต่ำของสวนและเส้นทางแคบๆ ระหว่างแนวต้นยางได้ดี ทั้งที่มีสภาพเป็นถนนลูกรังหรือเส้นทางลัดเลาะเข้าไปในสวน (รูปที่ 4 และรูปที่ 5) โดยเฉพาะสวนที่อยู่ติดๆ กันชาวสวนจะใช้เส้นทางเดียวกัน ทำให้เป็นผลดีต่อการช่วยกันสอดส่องดูแลด้านความปลอดภัย ซึ่งเป็นช่วงกลางคืนจากการเก็บข้อมูลพบว่า เป็นผลดีทั้งในการเดินทาง การป้องกันการถูกขโมยน้ำยาง การส่งเสียงเตือนเมื่อฝนกำลังจะตก และยังช่วยให้ทราบว่าเป็นวันนั้นๆ มีใครกรีดยางบ้าง หากมาขายผิดเวลาหรือผิดสังเกตจะแจ้งให้เจ้าหน้าที่รับซื้อน้ำยางรอก่อนปิดทำการในวันนั้นๆ หรือหากสมาชิกมาขายครบแล้วก็อาจปิดทำการได้เร็วกว่ากำหนด โดยเฉพาะในวันที่ฝนตก ซึ่งชาวสวนจะกรีดยางน้อยกว่าปกติ นอกจากนั้น ระยะทางที่ชาวสวนใช้เดินทางปกติระหว่างบ้าน สวนยางและที่ทำการกลุ่ม รวมเฉลี่ยไม่เกิน 10 กิโลเมตรหรือไม่เกิน 20 นาที สมาชิกร้อยละ 100 จึงมีความเห็นว่าการเดินทางจากบ้าน-สวน-ที่ทำการกลุ่มยางมีความสะดวกมาก ไม่ไกล ด้วยตำแหน่งที่ตั้งของกลุ่มอยู่ริมถนนสายหลักของหมู่บ้าน จึงเข้าถึงได้ง่าย ทำให้สมาชิกที่เดินทางผ่านไปมามีโอกาสหยุดแวะเพื่อแจ้งข่าวสารเร่งด่วนต่อกันได้อีกด้วย ร้อยละ 100 ของสมาชิกได้รับทราบข่าวสารต่างๆ ของกลุ่มจากการบอกต่อกันโดยตรง

สัญลักษณ์

- สถานที่สำคัญภายในหมู่บ้าน
- ย่านชุมชนภายในหมู่บ้าน
- เส้นทางลัด / เส้นทางภายในสวน
- เส้นทางภายในหมู่บ้าน / ทางลูกรัง
- เส้นทางหลักที่ใช้สัญจรทั่วไป
- - - - - ขอบเขตพื้นที่ศึกษาโดยประมาณ

สัญลักษณ์ตำแหน่งสวนยาง

1. สวนตักบ้าน	2. สวนบ้านดิน	3. สวนทุ่งโดน
4. สวนปลักธง	5. สวนหลังโรงเรียน	6. สวนติดสายไฟฟ้าแรงสูง
7. สวนข้างวัด	8. สวนติดถนนเอเชีย	9. สวนหน้าโดน
10. สวนทุ่งงาย		

รูปที่ 4 ลักษณะเส้นทางสัญจรในชีวิตประจำวันของชาวสวนยางพารา

ที่มา: การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยผู้วิจัย, 2556

รูปที่ 5 สภาพเส้นทางสัญจรในชีวิตประจำวันของชาวสวนยางพารา

ที่มา: การเก็บข้อมูลภาคสนามโดยผู้วิจัย, 2556

3.2 ลักษณะเครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจของชาวสวนกลุ่มยางพาราทวิผล

เครือข่ายสังคมเศรษฐกิจของชาวสวนยางในกลุ่มทวิผลมีพื้นฐานมาจากความเป็นสังคมเครือญาติและความเป็นมิตรของคอนบ้านเดียวกัน เมื่อมีการดำเนินงานในระบบกลุ่ม ได้มีการจัดระบบการบริหารงานอย่างมีลำดับขั้นตอน โดยแบ่งประเภทและบทบาทหน้าที่กันตามความเหมาะสม จากการคัดเลือกด้วยความสมัครใจ ออกเป็น 2 ประเภท คือ คณะกรรมการบริหารและสมาชิกทั่วไป โดย 1) คณะกรรมการบริหาร มีบทบาทหน้าที่ดำเนินกิจการที่เกี่ยวกับการซื้อขายน้ำยางสด คือ รับซื้อน้ำยางสดจากสมาชิกแล้วนำไปส่งยังโรงงานรับซื้อโดยตรง และทำหน้าที่ประชุมวางแผนหรือแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการซื้อขายน้ำยาง 2) สมาชิกทั่วไป มีหน้าที่สนับสนุนช่วยเหลือให้การดำเนินกิจกรรมสำเร็จลุล่วง ซึ่งสมาชิกร้อยละ 100 มีความเชื่อมั่นในการบริหารงานของคณะกรรมการและร้อยละ 88 ที่ให้ความร่วมมือในการร่วมทำกิจกรรมของกลุ่มทุกครั้ง ส่วนร้อยละ 12 ไม่ได้เข้าร่วมทุกครั้งเนื่องจากบางครั้งติดภารกิจจากงานประจำ โดยกิจกรรมทั่วไปที่สมาชิกจะเข้าร่วม เช่น การประชุมเพื่อปันผลกำไร การประชุมเฉพาะกิจอื่นๆ เป็นต้น

รูปที่ 6 บรรยากาศการซื้อขายน้ำยางสดของกลุ่มยางพาราทวิผล
ที่มา: การเก็บข้อมูลภาคสนามโดยผู้วิจัย, 2556

นอกจากนี้ สมาชิกยังตระหนักถึงข้อตกลงในการห้ามผสมน้ำหรือสารเคมีใดๆ ลงไปในน้ำยางเพื่อให้ได้ปริมาณหรือเปอร์เซ็นต์ความเข้มข้นเพิ่มขึ้น เพราะจะมีผลต่อคุณภาพน้ำยางโดยรวม ซึ่งส่งผลต่อเนื่องกับราคาขายและในระยะยาวที่มีการปันผลกำไรคืนให้สมาชิก การถือปฏิบัติดังกล่าวยังส่งผลดีที่ทำให้บริษัทที่รับซื้อมีความเชื่อถือในคุณภาพน้ำยางของกลุ่มอย่างมาก โดยช่วงเช้าทางโรงงานจะโทรศัพท์มาแจ้งราคาซื้อขายน้ำยางวันต่อวัน ทำให้สมาชิกได้มีโอกาสขายน้ำยางสดในราคาใกล้เคียงท้องตลาดซึ่งร้อยละ 100 มีความพึงพอใจในราคาที่ได้รับจากกลุ่ม รวมทั้งมีความเข้าใจดีว่าแม้บางครั้งที่ราคายางตกต่ำก็เป็นไปตามกลไกตลาดและยังไม่คิดจะเปลี่ยนอาชีพแต่อย่างใด

สมาชิกชาวสวนที่กรีดยางเองยังมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เรียกว่า “ปฏิทินวิถีชีวิตชาวสวนยางพารา” ซึ่งเกี่ยวข้องกับการทำสวนยางพาราทั้งในรอบวัน รอบสัปดาห์และรอบปี โดยปกติ ณ ที่ทำการกลุ่มจะรับซื้อน้ำยางสดในช่วงเวลา 8.00-11.00 น. ซึ่งจะเป็นช่วงเวลาที่ได้ใช้สำหรับพบปะพูดคุยหรือแจ้งข่าวสารต่างๆ แก่สมาชิกโดยตรง หลังจากนั้นในช่วงบ่ายจึงเป็นช่วงพักผ่อนหรือเข้าสวนต่อ รวมทั้ง เก็บล้างเตรียมอุปกรณ์ไว้สำหรับวันถัดไป หากกลุ่มมีการประชุมหรือกิจกรรมใดๆ ก็จะใช้เวลาช่วงบ่าย-เย็น-หัวค่ำ หลังเสร็จจากงานในสวน การกรีดยางจะกรีดยาง 2-3-4 วันแล้วเว้น 1 วัน เพื่อพักหน้ายางและทำธุระอื่นๆ โดยเฉพาะช่วงเทศกาลงานบุญตามประเพณี ชาวสวนจะวางแผนกรีดยาง

ไว้ล่วงหน้าเพื่อกำหนดวันหยุดให้ตรงกับวันที่มีงานบุญ ส่วนช่วงฤดูฝนและฤดูร้อน จะต้องงดกรีดยางเพื่อพักฟื้นลำต้นและหน้ายาง รวมทั้งจะทำการดูแลบำรุงต้นยาง ทั้งการใส่ปุ๋ย กำจัดวัชพืช ทายารักษาหน้ายาง ร้อยละ 94 ชาวสวนจะดูแลสวนเอง ส่วนที่เหลือจึงจ้างลูกจ้าง นอกจากนั้น ในรอบปีกลุ่มทวิผลยังกำหนดให้มีกิจกรรมสำคัญตามช่วงฤดูกาลของการทำสวนยาง คือ การประชุมเพื่อปันผลกำไร (แบ่งเป็น 2 ครั้ง/ปี คือ เดือนเมษายนและเดือนพฤศจิกายน) และการทัศนศึกษาดูงาน ด้านเกษตรกรรม (2 ปี/ครั้ง) นับเป็นกิจกรรมสำคัญของการเข้าร่วมเป็นสมาชิกในกลุ่มยางทวิผลที่ทีมผู้บริหารมีความตั้งใจ สร้างความผูกพันกลมเกลียวในหมู่สมาชิกให้มีความแน่นแฟ้นและได้รับความรู้มาประยุกต์ในการทำสวน สมาชิกร้อยละ 88 ให้ความสนใจและเข้าร่วมทุกครั้ง ส่วนอีกร้อยละ 12 ที่ไม่ได้เข้าร่วมเองก็จะให้สมาชิกในครอบครัว เช่นลูกหรือหลานมาแทน โดยทุกๆ ครอบครัวร้อยละ 100 มีความพึงพอใจต่อกิจกรรมเหล่านี้อย่างมาก โดยให้ความเห็นว่า เป็นการไปเที่ยวที่ทำให้มีโอกาสไปเรียนรู้ ได้เห็นการทำสวนในที่ต่างๆ และผู้ที่ไปส่วนใหญ่เป็นคนที่ยังจำกันได้อยู่แล้ว

รูปแบบกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจและเครือข่ายสนับสนุน ประกอบด้วยกิจกรรมหลัก คือ การซื้อขายน้ำยางสด ซึ่งได้เอื้อให้เกิดกิจกรรมเสริมและเครือข่ายสนับสนุนที่เกี่ยวข้องตามมาอย่างครบวงจร แตกต่างจากกลุ่มน้ำยางทั่วไปที่มักจะทำการซื้อขายน้ำยางเพียงอย่างเดียว โดยกิจกรรมเสริมที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการภายในกลุ่มทวิผล ได้แก่ 1) กลุ่มเงินออม เป็นการออมเงินที่ได้จากค่ายางในแต่ละวันตามความสมัครใจของสมาชิก โดยมีตัวแทนนำเงินไปฝากที่สหกรณ์การเกษตร นาหม่อมต่อไป 2) กลุ่มผลิตปุ๋ยเคมี-อินทรีย์ ในสูตรเฉพาะเพื่อบำรุงต้นยางและพืชอื่นๆ ที่ราคาถูกกว่าท้องตลาด 3) กลุ่มปลูกไม้ป่ายืนต้น เพื่อเป็นรายได้ในช่วงที่ต้องโค่นยางเก่าที่หมดสภาพ 4) กลุ่มเพาะและติดตาขางพันธุ์ดี เพื่อให้ได้น้ำยางที่มีคุณภาพ 5) กลุ่มผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพ เป็นนำเศษวัชพืชและผลผลิตจากสวนที่เน่าเสียมาใช้ให้เกิดประโยชน์ด้วยการทำปุ๋ยใช้เอง 6) กลุ่มปลูกพืชสมุนไพร และ 7) กลุ่มปลูกพืชผักพื้นบ้าน ทั้งพืชสมุนไพรและผักพื้นบ้านจะใช้สำหรับบริโภคในครัวเรือน และไว้จำหน่ายเพิ่มรายได้ กิจกรรมเสริมเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดกิจกรรมร่วมอื่นๆ ขึ้นอย่างไม่เป็นการทางระหว่างสมาชิกในกลุ่มย่อย เช่น เครือข่ายจำหน่ายผักพื้นบ้าน โดยชาวสวนจะนำพืชผักที่ปลูกไว้มารวมไว้ที่บ้านของคนใดคนหนึ่งแล้วมีแม่ค้าคนกลางมารับซื้อ ซึ่งมีหลายกลุ่มย่อย และแบบที่สมาชิกจะขนส่งสินค้าไปจำหน่ายที่ตลาดนัดใกล้ๆ บ้านด้วยกัน ซึ่งทำให้ได้ราคาดีกว่า และทราบว่าพืชผักชนิดใดเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคในช่วงเวลานั้น นับเป็นการเพิ่มรายได้ที่สมาชิกต่างพึงพอใจ ทำให้ปัจจุบันมีการปลูกพืชผักสวนครัวและพืชสมุนไพรจำหน่ายเป็นอาชีพเสริมร้อยละ 69 และค่อยๆ เพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้น ยังมีเครือข่ายดูแลสวนยาง เครือข่ายบำรุงรักษาต้นยาง เครือข่ายฟื้นฟูสวนยางเพื่อเตรียมปลูกใหม่ เครือข่ายนี้มีความน่าสนใจ ในลักษณะที่เป็นการแบ่งพื้นที่ว่างในสวนยาง ที่รอปลูกยางรุ่นใหม่หรือช่วงก่อนที่ต้นยางอ่อนจะโตให้เพื่อนชาวสวนด้วยกัน มาปลูกพืชผักต่างๆ ซึ่งเป็นการลงแรง ช่วยเหลือ แบ่งปันกันในหมู่ชาวสวน ทั้งที่เป็นสมาชิกและไม่ได้เป็นสมาชิกของกลุ่มทวิผล ที่นับว่าเป็นการฟื้นฟูและบำรุงดินไปในตัว

4. กลไกการขับเคลื่อนเครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจของชาวสวน กรณี กลุ่มยางพาราทวิผล

จากการศึกษาลักษณะโครงสร้างเชิงพื้นที่และลักษณะเครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจของชาวสวน กรณี กลุ่มยางพาราทวิผล พบว่ามีกลไกสำคัญที่เป็นเงื่อนไขปัจจัยในการขับเคลื่อนเครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจของกลุ่มให้ประสบความสำเร็จ ดังนี้

4.1 กลไกหลักเชิงพื้นที่ ได้แก่ ลักษณะโครงข่ายการสัญจรของชาวสวนยาง นับเป็นปัจจัยสำคัญที่มีพื้นฐานมาจากการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวสวนที่มักเกาะกลุ่มกันอยู่ในละแวกเดียวกัน รวมถึงพื้นที่สาธารณะสำคัญอันได้แก่ วัดและโรงเรียน ซึ่งอยู่ในตำแหน่งที่สามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้ในระยะทางใกล้ๆ และเอื้อให้เข้าไปใช้งานได้อย่างสาธารณะ ประกอบกับรูปแบบโครงข่ายการสัญจรที่ผสมผสานระหว่างเส้นทางหลักและทางลัดที่เชื่อมโยงกันอย่างทั่วถึง ทำให้ชาวสวนสามารถเดินทางและขนส่งผลผลิตได้รวดเร็ว ไม่ว่าจากตำแหน่งบ้าน-สวน-ที่ทำการกลุ่มยาง ซึ่งทั้ง 3 ส่วนล้วนเป็นองค์ประกอบเชิงพื้นที่สำคัญของการรวมกลุ่ม โดยเฉพาะตำแหน่งของที่ทำการกลุ่มยาง ซึ่งเป็นศูนย์กลางการซื้อขายผลผลิตที่ถูกกำหนดให้อยู่บนถนนสายหลักในตำแหน่งที่สมาชิกมองเห็นและเข้าถึงสะดวก รวมทั้ง บนถนนหนทางที่ผู้คนใช้สัญจรในชีวิตประจำวัน

ร่วมกันก็ได้กลายเป็นพื้นที่ที่เอื้อให้มีการพบปะอย่างไม่เป็นทางการขึ้นอย่างสม่ำเสมอ และมีผลต่อความปลอดภัยในการประกอบอาชีพอย่างมาก จึงเห็นได้ว่า เส้นทางที่มีการเชื่อมโยงกันอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ ได้เอื้อให้เกิดการจัดวางตัวขององค์ประกอบเชิงพื้นที่ให้เป็นไปอย่างสอดคล้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตสังคมชาวสวนและกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะการซื้อขายผลผลิตจากพาราซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวให้ดำเนินไปอย่างราบรื่น

4.2 กลไกหลักทางสังคม ได้แก่ กิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจและเครือข่ายสนับสนุนต่างๆ ของชาวสวนยางมีพื้นฐานมาจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติและความรู้สึกเป็นกลุ่มเป็นพวกเดียวกัน มีความใกล้ชิดขั้นพื้นฐาน รวมถึงการประกอบอาชีพลักษณะคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะการทำเกษตรกรรมอันได้แก่การทำสวนยาง ได้นำไปสู่การรวมกลุ่มซื้อขายผลผลิตน้ำยางสดขึ้น มีการดำเนินกิจการอย่างโปร่งใสที่ก่อให้เกิดความไว้วางใจ ภายใต้การกำหนดบทบาทหน้าที่และมีข้อตกลงร่วมกันอย่างชัดเจนแต่เป็นไปอย่างกันเองทำให้การรวมกลุ่มมีลักษณะไม่แปลกแยกจากการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งได้เอื้อให้เกิดกลุ่มเล็กๆ หรือเครือข่ายย่อยๆ ขึ้นโดยธรรมชาติอย่างหลากหลาย และยังมีส่วนสนับสนุนภารกิจหลักเป็นอย่างดี กิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจเป็นสื่อกลางที่เอื้อให้ชาวสวนยางกลุ่มนี้มีโอกาสเกิดปฏิสัมพันธ์กันแบบซึ่งหน้า เพื่อตอบสนองความพึงพอใจ เพื่อความอยู่รอด ตลอดจนเพื่อผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นร่วมกันตามภารกิจและเวลาที่กำหนด รูปแบบกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจและเครือข่ายสนับสนุนที่เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกจึงเป็นกลไกสำคัญหนึ่งที่ช่วยยึดโยงหรือรักษาคุณภาพในการรวมกลุ่มของชาวสวนยางกลุ่มนี้ไว้

4.3 กลไกเสริมจากปัจจัยภายนอก การประกอบอาชีพทำสวนยางพาราและการรวมกลุ่มเพื่อประกอบกิจกรรมเชิงธุรกิจเกี่ยวกับยางพาราของกลุ่มมีกลไกเสริมที่สำคัญ ได้แก่ นโยบายของภาครัฐและเทคโนโลยีต่างๆ กล่าวคือ นโยบายของภาครัฐมีส่วนเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมให้เกษตรกรประกอบอาชีพทำสวนยาง โดยเฉพาะด้านราคาของผลผลิตและการให้ทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ตลอดเวลาที่ผ่านมาชาวสวนต่างมีความพึงพอใจต่อราคาขายที่ขายได้ จนก่อให้เกิดความมั่นคงในการดำรงชีพและได้ยึดเป็นอาชีพหลักเพื่อเลี้ยงครอบครัว นอกจากนั้น เทคโนโลยีต่างๆ ได้เอื้อให้การทำสวนยางมีความสะดวกมากยิ่งขึ้น ทั้งในขั้นตอนการเตรียมกรีดยาง การขนส่งผลผลิต การบำรุงต้นยางและดูแลสวน การควบคุมคุณภาพผลผลิต การติดต่อสื่อสารระหว่างชาวสวน ตลอดจนการติดตามสถานการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับยางพารา ทั้งนโยบายภาครัฐและเทคโนโลยีจึงล้วนเป็นกลไกส่งเสริมการทำสวนยางและการรวมกลุ่มให้เป็นไปอย่างราบรื่นเช่นกัน

ทั้งกลไกหลักเชิงพื้นที่และกลไกหลักทางสังคม และกลไกเสริม จึงสามารถเขียนแสดงเป็นแผนภูมิดังรูปที่ 7

รูปที่ 7 กลไกการขับเคลื่อนเครือข่ายสังคมเศรษฐกิจของชาวสวนยางพารากลุ่มทวีผล

ที่มา: ผู้วิจัย, 2556

5. การอภิปรายผล การวิจารณ์และสรุปข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า ความสำเร็จของการรวมกลุ่มเพื่อประกอบธุรกิจเกี่ยวกับยางพาราของชาวสวนยางกลุ่มทวิผล มีกลไกขับเคลื่อนเครือข่ายที่มีพื้นฐานสำคัญมาจากลักษณะโครงสร้างเชิงพื้นที่ของโครงข่ายการสัญจรที่เชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึง เอื้อให้ชาวสวนเดินทางและขนส่งผลผลิตจากตำแหน่งสำคัญระหว่างบ้าน-สวนยาง-ที่ทำการกลุ่มยางได้อย่างสะดวกรวดเร็ว แต่มีลำดับและมีความซับซ้อนจากการจัดวางองค์ประกอบเชิงพื้นที่ โดยเฉพาะการกำหนดจุดหมายปลายทางของตำแหน่งที่ทำการซื้อขายผลผลิตให้สามารถมองเห็นและเข้าถึงได้สะดวกจากเส้นทางภายในโครงข่าย และเพื่อให้เกิดความปลอดภัยจากการใช้เส้นทางร่วมกัน ดังที่ Whyte (1980) มองว่า ตำแหน่งที่ตั้งหรือสภาพของที่ทำการกลุ่มยังไม่ใช่ประเด็นสำคัญ แต่ขึ้นอยู่กับว่า ตำแหน่งนั้นสัมพันธ์กับโครงข่ายการสัญจรโดยรอบมากน้อยเพียงไร สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สมมาตร แสงประดับและคณะ (2552) ที่กล่าวถึงความสำเร็จในการพัฒนาระบบตลาดเครือข่ายของตลาดกลางยางพารา ในประเด็นเชิงพื้นที่ว่าจะต้องคำนึงถึงความสะดวกในการคมนาคมเป็นอันดับแรก ซึ่งเส้นทางคมนาคมที่ถูกสัญจรไปมาอย่างคึกคักตลอดเวลา จะทำให้เมืองมีบรรยากาศที่มีชีวิตชีวาช่วยส่งเสริมการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้อยู่อาศัย เอื้อให้ผู้คนได้พบปะและช่วยกันสอดส่องดูแลความปลอดภัยซึ่งกันและกันตาม “ทฤษฎีชีวิตสังคมเมือง” ที่ Jacobs (1961) กล่าวไว้ นอกจากนี้ รูปแบบการสัญจรของคนไทยยังมีความแตกต่างจากชาวตะวันตก ที่นิยมเดินทางด้วยเส้นทางที่มีศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงสูงหรือมีลักษณะ “โล่ง” แต่สำหรับคนไทยกลับพบว่า เส้นทางที่มีลักษณะเป็นซอยลัดที่คนในรู้จักดีและสามารถสัญจรเชื่อมต่อไปยังที่อื่นๆ ได้ด้วยยานพาหนะขนาดเล็กที่เอื้อต่อการเดินทางจะเป็นที่นิยมมากกว่า (ไชศรี ภักดิ์สุขเจริญ, 2551) ชาวสวนจึงมักมีการสร้างเส้นทางลัดเพื่อร่นระยะทางลง ดังผลการวิจัยของ Luxana Summaniti, Wannasilpa Peerapun and Khaisri Paksukharem (2012) ได้กล่าวถึงชาวสวนในพื้นที่ภาคกลางที่มีการยกทรงสวนชุดคลองจากในพื้นที่สวนให้มาเชื่อมต่อกับคลองหลักกลายเป็นโครงข่ายทางน้ำ เพื่อใช้เป็นทางสัญจรและขนส่งผลผลิตจากสวนไปจำหน่ายยังตลาดน้ำได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวสวนแถบนี้ที่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนริมน้ำ มีการทำสวนยกทรง ก็ได้เกิดจากการปรับตัวภายใต้ข้อจำกัดหรือโอกาสของสภาพแวดล้อม ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้อยู่อาศัยกับน้ำ ก่อให้เกิดเป็นลักษณะโครงสร้างเชิงพื้นที่ในบริบทการทำสวนยกทรงที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว

โครงสร้างเชิงพื้นที่ที่ยังเกี่ยวข้องกับลักษณะทางสังคม จากพื้นฐานความเป็นชุมชนท้องถิ่นเดียวกัน อันเป็นคุณลักษณะของสังคมไทยมาตั้งแต่ในอดีตทำให้เกิดสำนึกร่วม ความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนแบบบ้านทำให้เกิดการเกื้อกูลกัน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ ตลอดจนคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ล้วนก่อให้เกิดสำนึกร่วมของการอยู่เป็นกลุ่มเหล่านายในพื้นที่วัฒนธรรมเดียวกัน มีความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเห็นหน้าค่าตา มีการอยู่อาศัยและทำมาหากินร่วมกัน ซึ่งก่อให้เกิดพลังและสติปัญญาที่จะสามารถรับสิ่งใหม่ ความรู้ใหม่ นวัตกรรมใหม่มาปรับให้เข้ากับของเดิม โดยไม่ทำให้การอยู่ร่วมกันเกิดความเดือดร้อนและขัดแย้งกันอีกด้วย (ศรีศักร วัลลิโภดม และวลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2556) การรวมกลุ่มได้ก่อให้เกิดเครือข่ายเสริมและสนับสนุนที่ให้ความสำคัญกับระบบการผลิตหลักให้มีส่วนเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน กลายเป็นการผลิต การบริโภคและการบริการที่สัมพันธ์กับแบบแผนชีวิต อันเป็นวิถีการผลิตของชาวสวนยางพารา จนกลายเป็นเครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง ซึ่งความสำเร็จในการรวมกลุ่มของชาวสวนยาง ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ (Hillier and Hanson, 1984) ว่า การที่สมาชิกในกลุ่ม มีส่วนร่วมในวัตถุประสงค์หรือมีความต้องการเดียวกันเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐาน โดยเฉพาะกิจกรรมเพื่อการยังชีพที่เป็นไปตามแนวทางของกลุ่ม อยู่ภายใต้การจัดการลำดับศักยภาพภายในและมีกฎเกณฑ์ที่เข้มงวด รวมทั้งมีการกำหนดขอบเขตการพบปะหรือพื้นที่รวมกลุ่มที่ชัดเจน จะเอื้อให้มีความเป็นกลุ่มทางสังคมสูงและเป็นระบบที่มีเสถียรภาพ ซึ่งทำให้กลุ่มนั้นๆ มีความมั่นคงสูงกว่ากลุ่มอื่นๆ

อย่างไรก็ตาม กลไกเสริมอาจมีอิทธิพลที่ส่งผลต่อกลไกหลักให้อ่อนแอลงได้ โดยเฉพาะนโยบายของภาครัฐ เช่น การปล่อยให้ราคายางตกต่ำลงมากและเป็นเวลานาน ก็อาจส่งผลให้ชาวสวนยางมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนอาชีพหรือเปลี่ยนประเภทการปลูกพืช แม้แต่การส่งเสริมหรือชี้แนะให้มีการปลูกพืชอื่นๆ จนก่อให้เกิดความสับสนแก่เกษตรกร นอกจากนี้ การวางแผนเมืองที่กำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมไปเป็นประเภทอื่น รวมทั้งการเวนคืนพื้นที่เพื่อจัดทำสาธารณูปโภคสาธารณูปการ โดยเฉพาะการตัดถนน การติดตั้งเสาไฟฟ้าแรงสูง ฯลฯ ซึ่งมักครอบคลุมพื้นที่สวนยางขนาดใหญ่

และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การขยายตัวของเมืองที่ทำให้เกิดการกว้านซื้อที่ดินโดยนักลงทุนที่จูงใจด้วยค่าตอบแทนสูง การขยายตัวของอาคารบ้านเรือน ชุมชน โรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นเหตุให้กลไกการขับเคลื่อนเครือข่ายทางสังคมของชาวสวนยางพาราอ่อนแอลงทั้งสิ้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวมีความสอดคล้องกับที่ Marx (1818-1883) และ Dahrendorf (1959) ต่างชี้ให้เห็นว่า ภาครัฐ มักเป็นตัวกลางสำคัญที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง (change agent) ในสังคม ผ่านสถานการณ์ต่างๆ เช่น การแข่งขัน และเทคโนโลยีเทคนิควิทยาการ เข้ามามีอำนาจในการบริหารจัดการต่างๆ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (Wallerstein, 1974; Dos Santos, 1970)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ลักษณะโครงข่ายการสัญจรที่เชื่อมต่อกันอย่างมีประสิทธิภาพ และสัมพันธ์กับวิถีชีวิตผู้คน ที่ดำเนินอยู่เพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ เป็นกลไกหลักสำคัญ ในการทำหน้าที่ขับเคลื่อนเครือข่ายทางสังคมและเศรษฐกิจ ให้ประสบความสำเร็จ อันเป็นการช่วยยืนยันทฤษฎีตรรกะทางสังคมบนพื้นที่และตรรกะเชิงพื้นที่ทางสังคม ว่าทั้งลักษณะเชิงพื้นที่และลักษณะทางสังคม มีความเกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก จากผลการวิจัยจึงมีข้อเสนอแนะในการนำองค์ความรู้นี้ไปประยุกต์ใช้กับกลุ่มชาวสวนยางอื่นๆ ที่มีบริบทแตกต่างกัน เช่น กลุ่มชาวสวนยางพาราในภูมิภาคอื่นๆ ที่เริ่มต้นประกอบอาชีพทำสวนยางหรือยังไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินจัดตั้งกลุ่ม ซึ่งจะสามารถนำไปพิจารณาเพื่อการรวบรวมสมาชิก การเลือกตำแหน่งที่ตั้งของที่ทำกรกลุ่ม การเลือกเส้นทางในการลำเลียงผลผลิต ตลอดจนเป็นแนวทางในการสร้างเครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจเสริม หรือสนับสนุนการซื้อขายผลผลิตจากยางพารา เป็นต้น ส่วนข้อเสนอแนะในการดำรงไว้ซึ่งกลไกที่เข้มแข็งเพื่อการขับเคลื่อนเครือข่ายทางสังคมของชาวสวนยางพารา ในประเด็นทางผังเมือง มีความเกี่ยวข้องกับรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ชนบทและพื้นที่เกษตรกรรมว่า ควรถูกพิจารณาอย่างรอบคอบเพื่อให้คงสภาพหรือรักษาสัดส่วนของพื้นที่สวนยางไว้ให้มากที่สุดซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับแผนและนโยบายของภาครัฐที่ต้องให้ความสำคัญกับราคาผลผลิตจากยางพารา เพื่อเป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรยังคงประกอบอาชีพการทำสวนยางต่อไป ซึ่งจะเป็นผลดีต่อประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ระบบนิเวศ ตลอดจนระบบสังคมแบบไทยๆ ที่มีเอกลักษณ์ให้คงอยู่

เอกสารอ้างอิง

- ไชศรี ภักดีสุขเจริญ. (2551). **ขอยลัดประหยัดพลังงาน: พื้นที่ว่างสาธารณะขนาดเล็ก-พื้นที่ทางสังคมของชุมชนไทย.** ในเอกสารการประชุมวิชาการด้านการวางแผนภาคและเมือง ประจำปี 2551. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จักรทิพย์ นาถสุภา. (2536). **แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน: ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิวิถีทรรศน์.
- ชอบ ทองประดับเพชร. (2556, 8 พฤษภาคม). **กรรมการบริหารและสมาชิกกลุ่มยางทวิผล.** สัมภาษณ์.
- นา ขาวสะอาด. (2556, 20 เมษายน). **สมาชิกกลุ่มยางทวิผล.** สัมภาษณ์.
- นิพนธ์ ทิพย์ศรีนิมิต. (2548). **เครือข่ายสังคม: เส้นทางเรียนรู้วิถีชีวิตและจิตวิญญาณของผู้คนในพื้นที่วัฒนธรรม.** ปารีชาติ, 18 (1) เม.ย.-ก.ย., หน้า 62-72.
- ประภา จันทรัตน์. (2556, 8 พฤษภาคม). **กรรมการบริหารและสมาชิกกลุ่มยางทวิผล.** สัมภาษณ์.
- ไพโรจน์ เอียดหมุน. (2556, 20 เมษายน). **ประธานกรรมการบริหารกลุ่มยางทวิผล.** สัมภาษณ์.
- วินัย ไชยมณี. (2556, 3 พฤษภาคม). **กรรมการบริหารและสมาชิกกลุ่มยางทวิผล.** สัมภาษณ์.
- วิมล พุ่มไย. (2548). **ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรชาวสวนยางภาคใต้กรณีจังหวัดสุราษฎร์ธานี.** รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ สุราษฎร์ธานี : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- ศรีศักร วัลลิโภดมและวลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2556). **เพื่อแผ่นดินเกิด.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.
- สนั่น เสมารธรรมจักร. (2556, 18 พฤษภาคม). **กรรมการบริหารและสมาชิกกลุ่มยางทวิผล.** สัมภาษณ์.
- สมใจ ศรีหล้า. (2552). **การปรับตัวของเกษตรกรภาคตะวันออกเผชิญหน้าภายใต้ระบบการผลิตยางพารา.** วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ก.ย.-ธ.ค. 2552, หน้า 89-106.

- สมมาตร แสงประดับและคณะ. (2552). **ประเมินความสำเร็จตลาดเครือข่ายของตลาดกลางยางพารา**. รายงานวิจัย ฉบับสมบูรณ์ กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยยาง.
- สมหมาย ไชยกุล. (2556, 2 พฤษภาคม). **ประธานกลุ่มยางทวิผล**. สัมภาษณ์.
- สุนันท์ จันทนะ. (2556, 3 พฤษภาคม). **กรรมการบริหารและสมาชิกกลุ่มยางทวิผล**. สัมภาษณ์.
- อุทัยวรรณ ไพรัตน์. (2556, 9 พฤษภาคม). **กรรมการบริหารและสมาชิกกลุ่มยางทวิผล**. สัมภาษณ์.
- Chapin, Stuart F. Edward J. Kaiser and David R. Godschalk. (1995). **Urban Land Use Planning**. Illinois : University of Illinois press.
- Denzin, N. K. (1970). **The Research Act in Sociology**. Chicago : Aldine.
- Frederick R Warren-Boulton. (1978). **Vertical control of markets : business and labor practices**. Cambridge : Ballinger.
- Hillier, B. and Handson, J. (1984.) **The Social Logic of Space**. United Kingdom : Cambridge University Press.
- Jacobs, J. (1961). **The Death and Life of Great American Cities**. London : Penguin.
- Luxana Summaniti, Wannasilpa Peerapun and Khaisri Paksukcharern. (2012). Suan Nai Bangkok Suan Nok Bangchang: Emergence and Transformation of the Chao Phraya Delta's Orchard Based Floating Markets, Thailand. **Nakhara**, 2012 (8), pp. 73-88.
- Rapoport, A. (1990). **History and Precedent in Environmental Design**. New York : Plenum Press.
- Theotonio Dos Santos. (1970). The Structure of Dependence. **The American Economic Review**. 60(2): 231-236
Papers and Proceedings of the Eighty-second Annual Meeting of the American Economic Association (May, 1970), pp. 231-236. Published by: American Economic Association.
- Wallerstein, Immanuel. (1974). **The modern World System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century**. New York : Academic Press.
- Whyte, William H. (1980). **The Social Life of Small Urban Spaces**. Washington D.C.: Conservation Foundation.